

MANASTIRLI MEHMET RIFAT'IN DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN AYNASI: "ÇANTA"

Ahmet BOZDOĞAN*

Anahtar kelimeler: İslâmcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük, Manastırlı Mehmet Rifat, Çanta

ÖZET

Manastırlı Mehmet Rifat, I. Meşrutiyet Dönemi kültürel hayatının pek çok alanında faaliyet gösteren aydınlarından biridir. Ancak, bugüne kadar, kültür tarihiyle ilgili çalışmalarda gerek kendisi, gerekse eserlerine yeterince yer verilmemiştir. Bu makalede Manastırlı Mehmet Rifat ve onun dünya görüşünün aynası durumundaki "Çanta" adlı eseri günümüz insanına tanıtılmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

Manastırlı Mehmet Rifat is one of the intellectuals who acted in different fields of the period of I. Meşrutiyet. But, neither his works nor himself has not been included in the field of cultural history. In this article, Manastırlı Mehmet Rifat and his work "Çanta" which reflects his opinion of the world will be introduced.

Giriş¹

Manastırlı Mehmet Rifat (1851-1907) I. Meşrutiyet yıllarında yaşamış "kalem ve kılıç sahibi" Türk aydınlarından biridir. Dil, edebiyat, estetik, din, sosyoloji, medeniyet tarihi, genel kültür, matematik ve mimarlık gibi birbirinden çok farklı ve geniş bir alana yayılan yüz civarında eser kaleme almış ve bu eserlerin aşağı yukarı yetmiş kadarı yayımlanma imkânı bulmuştur. Dolayısıyla Mehmet Rifat, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal açıdan kendine yeni bir yön tayin etmeye çalıştığı çalkantılı döneminde, imparatorluğun aydın bir ferdi olarak ürettiği eser ve fikirlerle üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Maalesef, ne kendisi ne de eserleri bugün yeteri kadar tanınmaktadır. Hâlbuki Mehmet Rifat, yaşadığı dönemin yol açıcı aydınlarından biri olmamakla birlikte, eserleri belli bir kaliteyi tutturmuş ve aydınlar arasında dikkate alınır kalem faaliyetlerinden sayılmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil gibi yaşadığı döneme damgasını vurmuş aydınlardan birinin, onun eserlerinden istifade ettiğini belirtmesi, bu hükmü destekleyici delil olarak gösterilebilir (Bkz.: Uşaklıgil 1987:318). Üstelik Mehmet Rifat sadece dönemin aydınlarına değil, sıradan insanlarına ve hatta çocuklara hitap edecek eserler de hazırlayarak okuyucu kitlesinin toplumun farklı

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Bu yazının imlâsında "ERCİLASUN, Ahmet B. ve Diğerleri, **İmlâ Kılavuzu**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996" künyeli eser esas alınmıştır; ama Çanta dergisinden yapılan alıntılarda gerekli görüldüğü yerde **İmlâ Kılavuzu**'ndaki ilkelerin dışına çıkmıştır.

katmanlarından meydana gelmesini sağlamıştır. “**Tazarrunname-i Sinan Paşadan Makalat-ı Müntahabe**”(Bkz.: Mehmet Rifat tarihsiz) orta sınıf insanlar için, “**Tuhfetü'l-İslâm**” (Bkz.: Mehmet Rifat 1308) ise daha ziyade çocukların istifadesi için hazırladığı eserlerdir.

Mehmet Rifat, edebî açıdan Namık Kemal mektebinin, askerî ve siyasî açıdan da I. Meşrutiyet yıllarının önemli asker-devlet adamlarından Süleyman Paşanın takipçilerindedir. Bu münasebetle, bir taraftan İslâmcılık ve Osmanlılık, diğer taraftan da Türkçülük prensiplerini benimsemiştir. Bununla birlikte Mehmet Rifat İslâmcılık ve Osmanlılık anlayışlarına daha yakın olmuştur. Eserlerinin sathî bir değerlendirmeye tâbi tutulmasıyla bu hükmün doğruluğu açıkça görülür.

Mehmet Rifat'ın eserlerinden bir tanesi, **Çanta** adlı “mecmua”dır. **Çanta**, hem mündericatiyla toplumsal hayatın daha sağlıklı bir yapıya kavuşması yolunda -cüz'î de olsa- yaptığı katkı bakımından; hem de Mehmet Rifat'ın dünya görüşünü, din, devlet ve millet mefhumlarına bakış açısını, İslâmcılık, Osmanlılık ve Türkçülük anlayışlarını nasıl sentez hâlinde benimsemiş olduğunu yansıtmaya açısından değerlendirilmesi gereken bir eserdir.

Çanta'nın Kimlik Bilgileri

Sayı	Hicrî Tarih	Milâdî Tarih ²	Sayfa Sayısı	Müellifi	Basıldığı Yer	Fiyatı
Birinci Cüz	1290	1873	79	Mehmet Rifat	Belirsiz	Bir çeyrek mecdiye
İkinci Cüz	1290	1873 ³	79	Mehmet Rifat	Belirsiz	Bir çeyrek mecdiye
Üçüncü Cüz	1291 ⁴	1873-1874 ⁵	79	Mehmet Rifat	Belirsiz ⁶	Belirsiz ⁷
Dördüncü Cüz	1291	1874 ⁸	64	Mehmet Rifat	Belirsiz	Belirsiz
Beşinci Cüz	1291	1874-1875 ⁹	63	Mehmet Rifat	Kırkambar Mat.	Belirsiz

² Tabloda verilen milâdî tarihler dergilerin üzerinde bulunmayıp bu çalışma sırasında eklenmiştir. “Hadika” gazetesinin 23 Rebiyülevvel 1290 / 8(20) Mayıs 1873 Salı tarihli nüshasında “Çanta”nın birinci cüzünün yayımlandığı ve satışa sunulduğuyla ilgili bir ilân bulunmaktadır. Bu ilândan anlaşılacağı üzere “Çanta”nın ilk cüzü 1873’ün ilk yarısında yayımlanmıştır.

³ “Çanta” periyodik aralıklarla yayımlanan bir dergi değildir. Dönemin gözden geçirilebilen diğer süreli yayınlarında “Çanta”nın ikinci cüz’ünün yayımıyla ilgili bir ilâna tesadüf edilmediği için bu cüz’ün tam olarak ne zaman yayımlandığı tespit edilememiştir; ama muhtemelen 1873’ün ikinci yarısında yayımlanmıştır.

⁴ Bu cüz’ün içinde yer alan “Ya Gazi Ya Şehit” piyesi 1324’te müstakil olarak tekrar yayımlandıktan sonra 1328’de “Çanta”nın “ikinci tab’ı” olarak bir kez daha yayımlanmıştır; ama 1328’deki bu baskıda yalnızca üçüncü cüz’ün mü yoksa bütün cüzlerin mi basıldığı tespit edilememiştir.

⁵ Bu cüz’ün tam olarak ne zaman yayımlandığı tespit edilememiştir. Buna rağmen birinci, dördüncü ve beşinci cüzlerin üzerindeki tarihlerin hicrî-kamerî olduğunun tespit edilmiş olması, bu cüz’ün üzerindeki tarihin de hicrî-kamerî olduğunu gösterir. Dolayısıyla derginin milâdî yayım tarihi olarak hicrî-kamerî 1291 yılının karşılığı olan 1873-1874 yılları verilmiştir.

⁶ 1328’deki “ikinci tab’ı” “Mahmut Bey Matbaası”nda yapılmıştır.

⁷ “İkinci tab’ı”nın fiyatı “bir kuruştur”.

⁸ Basiret gazetesinin 10 Şevval 1291 / 7 Teşrin-i Sani 1290 tarih ve 1377 sayılı nüshasında “Çanta”nın dördüncü cüz’ünün yayımlandığıyla ilgili bir ilân bulunmaktadır. Bu nüshadaki hicrî-kamerî ve Rumî tarihlerin milâdî karşılığı Kasım 1874’tür.

⁹ “Basiret” gazetesinin 13 Muharrem 1292 / 8 Şubat 1290 tarih ve 1453 sayılı nüshasında “Çanta”nın beşinci cüz’ünün yayımlandığıyla ilgili bir ilân bulunmaktadır. Basiret’in üzerindeki hicrî-kamerî ve Rumî tarihlerin

Süresi belirsiz de olsa beş sayı yayımlanmasına ve müellifinin “mecmua” demesine bakılarak (s.1/7)¹⁰, “**Çanta**”yı “dergi” diye adlandırmak gerekmektedir. Ancak “**Çanta**”, çağdaş anlamdaki “dergi”den ziyade, tertibi bakımından “mecmuacılık ve tezkerecilik geleneğinin uzantısı”, muhteva bakımından da “Mehmet Rifat’ın (ve çok az olmakla birlikte başka kalem sahiplerinin) yazılarından seçmeler” veya diğer bir ifadeyle “antoloji” görünümündedir. Zaten XIX. yüzyılın sonlarına, hatta XX. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Türkiye’deki yayın faaliyeti içinde “mecmua” adlandırması, sadece bugünkü anlamda süreli yayınların bir türüne ad olan “dergi” yerine değil; bundan başka bir ya da birden fazla kişinin kalem faaliyetlerinin toplu olarak sunulduğu eserlere de ad olarak kullanılmaktaydı.¹¹ Aşağıda verilen “**Çanta**’nın Dizini” gözden geçirildiğinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Çanta’nın Yayın Politikası

Mehmet Rifat bu dergiye “**Çanta**” adını vermesinin sebeplerini şu cümlelerle açıklar:

“Asker kısmının ayş ve temellükü ‘çanta’ denilen bir ciltpâyeye mevzû olup onunla hıfzına i’tinâ eylediği şeyler hayat ve saâdetine hizmet ve kefâletinden dolayı kendisi için pek kıymetdâr ve mergûp ve enzâr-ı müstebidân ve servetdârânda ise de birtakım kirpâspâreler ile meşhûn şey hakîr mesâbesinde manzûr ve meşhût olduğundan ben de âsârımın değersizliğine ve askerliğime bakarak mecmuamın ismine ‘**Çanta**’ dedim.” (s.1/6-7).

İlk sayıdaki “Mukaddime”den alınan bu satırlarda da görüldüğü gibi Mehmet Rifat daha işin başında askerlik mesleğine gönderme yaparak, muhtevada bu konunun önemli bir yer tutacağını ima etmiş olur. Gerçekten de yazıların hemen hemen tamamı askerlikle ilgilidir. “Terâcim-i Ahvâl” dizisi içinde ele alınan kişiler bile askerliklerinden ve askerlik mesleğini icra ederken göstermiş oldukları kahramanlıklardan dolayı hayatları anlatılmaya ve haklarındaki bilgiler gelecek kuşaklara aktarılmaya değer bulunanlardır. Ancak, bu kişilerin sadece asker olması değil, Osmanlı veya Müslüman olmaları da onların hayatları hakkında bilgi verilmesi için asgarî şart olarak öne çıkarılmıştır. Bu arada müstakil olarak üçüncü cüz’ün hacmini dolduran “**Ya Gazi Ya Şehit**” adlı piyesin de “askerlik, şehitlik ve gazilik” temalarını işlediği belirtilmelidir.

Mehmet Rifat daha sonraki cüzde yer alan “Arıza” (s.2/2-6) başlıklı yazısında, ilk cüz’ün çok beğenildiğini, dergide yayımlanması için pek çok yazı gönderildiğini; bu ilginin de “**Çanta**”nın yayınına devam ettirme konusunda kendisine cesaret verdiğini belirterek, elinden geldiğince ve askerlik mesleğinden fırsat buldukça bu işe devam edeceğini ifade eder. Yazarın bu fikrini dile getirirken kullandığı “askerlikten fırsat buldukça” ibaresi, derginin yayın hayatı boyunca bir periyoda bağlı kalamamış

milâdî karşılığı Şubat 1875’tir. “Çanta”nın beşinci cüz’ünün bu ilândan bir süre önce gerçekleştiği kabul edilirse yayım tarihinin milâdî 1874’ün sonuna veya 1875’in başına denk geldiği anlaşılır.

¹⁰ “Çanta”dan verilen sayfa numaralarında birinci sayı cüz’ü, ikinci sayı o cüz’ün sayfa numarasını işaret etmektedir.

¹¹ Türk Edebiyatındaki mecmuacılık geleneği hakkında geniş bilgi için bkz.:Levend 1988:166-176 ve Kut 1986:170-173.

olmasının sebebidir. Çünkü Mehmet Rifat “kalem ve kılıç sahibi” olmakla birlikte, mensup olduğu askerlik mesleğini her şeyin üstünde tutan biridir. “İptidâ” (s.1/2-4) başlıklı yazıda olduğu gibi, bunu değişik vesilelerle ve sık sık dile getirir. Hatta “Çanta”nın yayımlanmasının asıl amacı, “Fıkarât-ı Cihâdiye” (s.4/28) başlıklı yazıda belirtildiği üzere, askerlerin yaratılıştan gelen yığıtlıklarını ortaya koymak ve diğer insanların -gönüllerinde zaten var olan- askerlik sevgisini kuvvetlendirmektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun 93 Harbi arifesindeki siyasî ve askerî durumu göz önüne alındığında, böyle bir çalışmanın imparatorlukta Türklerin ve bilhassa askerlerin morallerini yükseltme yolunda dikkate değer bir girişim olduğu ortaya çıkar.

Çanta'nın Toplumsal Hayattaki Rolü

“Çanta”nın beş cüz’ünün de kapağında yer alan “Tekrar tab`ı müellifine râci ve her tab`ındaki temettüü ‘Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye’ye aittir.” ibaresi, Mehmet Rifat’ın bu dergiyi çıkarmakla toplumun askerlik konusundaki hassasiyetini canlı tutmanın yanında, başka konularda da bilinçlenmesine ve ilerlemesine katkıda bulunmayı amaçladığını göstermektedir. Bu amaçlardan bir tanesi, insanların Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye gibi eğitim ve hayır kurumlarına yardım etme alışkanlığı kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Nitekim onun bu gayreti hedefine ulaşmıştır. “Hâtıme” (5/61-63) başlıklı yazıda değinildiğine göre, Çanta’nın geliri, adı geçen derneğe malî açıdan fazla bir şey kazandırmamış olmakla birlikte yol açıcı rol oynamış; Mehmet Rifat’ın bu davranışından sonra başkaları da benzer girişimlerde bulunmuştur.

Çanta’nın toplumsal hayatta oynadığı rolle ilgili olarak Ahmet Rasim şu değerlendirmeyi yapar:

“Çanta o zamanın gençliği için mühim bir eserdî. ‘yeni fikir’, ‘yeni hayat’ ünvanları altında bugün bile kemal-i itina ile telâffuz ettiğimiz sahte, fikir ve hayattan başka olan birtakım davalardan bu mecmuada eser görülmez. Fakat şu birkaç sene içinde Fransızca aslından ziyade uzak olarak kullanılıp Abdülhak Hamit, Fikret, Halit Ziya ve emsali kalem erbabına izafeten bir nevi meslek manasını aldığını zannettiğim ‘mektep’ kelimesine burada yer bulmak lâzımsa, denilebilir ki ‘Çanta’, Namık Kemal mektebi mensuplarının özelliğindedir. Ben değil hiç birimiz kırk sene evvel böyle bir kelimenin delâlet ettiği mecazî manayı bilemezdik.” (1980:14-15).

Görülüyor ki Manastırlı Mehmet Rifat’ın çıkardığı “Çanta”, sadece askerlerin değil, gençlerin de ilgisini çekmiş ve memleketteki askerlerin manevî değerlerini canlı tutmanın yanında kültür hayatına da önemli katkılar sağlamıştır. Bunlardan başka toplumun hayır kurumlarına karşı duyduğu ilginin artmasına da yardım etmiştir.

Bu veri ve değerlendirmelerin ışığında Çanta’nın mündericatinı gözden geçirmekte fayda vardır. Böylece, bir taraftan Çanta’nın nasıl bir dergi olduğu ve Manastırlı Mehmet Rifat’ın onu hangi dünya görüşü paralelinde medana getirdiği daha açık bir şekilde anlaşılmış olurken, diğer taraftan Çanta’nın envanteri de eksiksiz olarak çıkarılmış olacaktır.

Çanta'nın Dizini

Birinci Cüz

İptida¹², s. 2-4. (Allah'a hamt, peygambere ve dört halifeye salât ü selâm, padişaha övgü ve askerlik mesleğinden fırsat oldukça bu tür eserlerin yayınlanmasına gayret edileceğine dair açıklama).

Mukaddime, s. 4-7. (Genel anlamda "yazı"nın ve "yazılmış olan"ın öneminin anlatıldığı ve dergiye "**Çanta**" denmesinin sebebinin açıklandığı tanıtım yazısı).

Seyf ü Kalem, s. 8-13. ("Seyf ü kalem her cihetle tev`em" fikrinden hareketle kaleme alınmış sohbet yazısı).

** (Namık) K(emal): Askerlik, s. 14-18. (Başlık altında "Hürriyet Kasidesi"nden "Biz ol âli-himem erbâb-ı cehd ü ictihâdız kim/Cihângîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten" ve "Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim/Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-ı şahâdetten" beyitlerinin bulunduğu yazıda, Osmanlıların askerlik yeteneği ve koca bir imparatorluk kurma yolunda gösterdiği askerî başarının felsefî bir yorumu yapılmaktadır). Yazının sonunda yazar adı yerinde "Kef" harfi bulunmaktadır. Tansel (1969:432), bu rumuzun Namık Kemal'e ait olduğunu söyler.

Hayâlât-ı Zafer, s. 18-37. ("Biz ol âli-himem erbâb-ı cehd ü ictihâdız kim/Cihângîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten/Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmaniyanız kim/Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-ı şahâdetten." beyitlerini okurken uyuyakalan yazarın, kendisini Osmanlı ordusuna kumanda ederken zafer kazanan bir komutan olarak gördüğü "rüya"yı anlatan sohbet yazısı. Yazının içinde "Gaziler Şarkısı" başlıklı bir de manzume bulunmaktadır).

Harîk, s. 37-41. ("Selânikli merhumun Cibali harîk-i kebirine dair kaleme aldığı bir makaleye takliden Beyoğlu yangınına dair" yazılmış "lâyiha").

Mertlik, s. 42-51. (Dünya'da en mert insanların Müslümanlardan, Müslümanlar arasında da Osmanlılardan çıktığı konusunda yazılmış makale. Yazar makalede ileri sürdüğü görüşü örneklendirmek için Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e hitaben yazdığı mektubun metnini de verir).

Tecdîd-i Meveddet, s. 51-54. (Yazarın, daha önce birtakım entrikacıların oyunları sebebiyle aralarının açıldığını belirttiği birine, barışmayı teklif ettiği açık mektup).

İntibâh, s. 54-59. ("Endülüs'te benî Hamra mülûkunun en nihayetine tesadûf eden Abdullahüssagîr'in Gırnata şehrini düşmana teslim edip de kaçarken", annesi "Ayşe"nin oğluna hitaben söylediği -beddualarla dolu- "Nutuk").

Yazarı belirsiz: Tazmîn, s. 59-69. (Daha önce **Rumeli gazetesinde yayımlanmış ve Mehmet Rifat'ta uyandırdığı heyecandan dolayı "**Çanta**"ya alınmış, Osmanlı askerlerinin niteliklerinin ve Osmanlıların askerlik konusundaki düşünce yapısının anlatıldığı sohbet yazısı. Mehmet Rifat alıntının baş

¹² Yazar adı belirtilmeyen yazılar Mehmet Rifat'a aittir. Diğer yazarlara ait olan yazılar, ilk bakışta kolayca fark edilmesi için baş tarafa """" konulduktan sonra "yazar adı: yazı adı, sayfa numarası" sıralamasıyla verilmiştir.

tarafında yaptığı açıklamada, bu yazının sahibiyile şahsen tanışmıyor olmaktan duyduğu üzüntüyü dile getirir).

Akd ü Hall, s. 69-76. ("San`at kitâbının teferruât-ı makbûlesinden olan nazmı nesir, nesri nazmetmek usûlü, tasvîr-i efkâra pek büyük hizmet ettiğinden hall ü akd yolunda vaktiyle bir iki şey yazmış idim. Zâde-i tabîat oldukları için '**Çanta**'da saklamaya mecbûrum." açıklamasıyla verilmiş bir "Akd" ve bir "Hall").

Terâcim-i Ahvâl, s. 76-79. (İslâmın ve Osmanlıların meşhur kahramanlarının tercüme-i hâllerinin kaleme alınarak "**Çanta**"da yayınlanacağını belirten bir yazı. Bu yazı, daha sonraki cüzlerde yer alacak ve "Terâcim-i Ahvâl" üst başlığıyla verilecek muhtasar biyografilerin önsözü niteliğindedir).

İkinci Cüz

Arıza, s. 2-6. ("**Çanta**"nın birinci cüz`ünün çok beğenildiğine, içinde yer alması amacıyla bir hayli yazı gönderildiğine ve gördüğü bu ilgiye istinaden "**Çanta**"nın yayınının devam ettirileceğine dair açıklama yazısı).

Salâbet-i Dîniye, s. 8-21. (Dinin sağlamlığının insanda "muhabbet-i vatan", "muhafaza-i millet" ve "arzû-yı ikbal-i ümmet" gibi yüce özelliklerin bulunmasına vesile olduğu hakkında makale).

Gönüllü, s. 21-39. ("Rumelide vâki Pirlepe kazasına tâbi Kadıköyü nâm karyenin muhtârzâdesi" Ahmet Bayraktar'ın gönüllü olarak askere gitmesinin anlatıldığı "hikâye". Bu hikâye 1326'da müstakil bir kitapçık olarak da yayımlanmıştır. Hikâyenin kahramanlarından Ahmet ve Mehmet Çavuş ile vak`anın bir bölümü "**Ya Gazi Ya Şehit**" adlı tiyatro eserindeki vak`anın bir bölümüyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Hatta bu yüzden olsa gerek Ahmet Rasim (1980:15-16), "**Ya Gazi Ya Şehit**" ile ilgili olması gereken hatıralarını "Gönüllü" ile ilgili hatıralar şeklinde nakleder).

**Kolağası Mustafa Hilmi: Râyet-i Cihat, s. 39-47. (Savaş sancağının özelliği ve neyi sembolize ettiğine dair kaleme alınmış sohbet yazısı).

**Mülâzım Mustafa Nuri: Meziyet-i Askeriye, s. 47-56. (Askerlik mesleğinin önemini ve üstünlüğünü anlatan makale).

Taassup, s. 57-79. (Taassubun sözlük anlamının, inanılan bir fikirde -yanlış da olsa- ısrar edilmesi; istilah anlamının da mutaassıp olmak, muhafazakâr davranmak anlamına geldiği belirtildikten sonra, kimilerinin, dinin emirlerine uyarak mutaassıp davranmak gerektiğinde bunu gericilik sayarak aksine davrandıklarının; kimilerinin de yanlış olduğu kesin olarak bilinen bir konudaki fikirlerinden vazgeçmeyerek mutaassıp davranmak adına gericilik yaptıklarının ayet, hadis ve İslâm âlimlerinin sözlerinden alıntılar yapılarak anlatıldığı makale).

Üçüncü Cüz

Ya Gazi Ya Şehit, s. 1-79. ("Üç fasıldan ibaret bir tiyatro". Eserde Müslüman Türk milletinin askerlik, şehitlik ve gazilik konularındaki hassasiyeti anlatılmakta;

peygamber ocağı olarak nitelendirilen asker ocağının insana ne gibi erdemler kazandırdığı vurgulanmaktadır).

Dördüncü Cüz

- ** (Namık Kemal): Şehzade Süleyman Paşa, s. 2-20. ("Terâcim-i Ahvâl" üst başlığıyla verilmiş biyografi. İran'da Firdevsî'nin "Şehname" ile yaptığını Osmanlıda Türk ediplerinden birinin yapmak istemesi durumunda, seçeceği kahraman için Şehzade Süleyman Paşadan daha lâıyk birini bulamayacağıyla ilgili bir girişten sonra, Sultan Orhan'ın büyük oğlu Süleyman'ın hayatından bir kesit anlatılır). Sonunda yazar adı bulunmayan bu yazının Namık Kemal'e ait olduğu, onun Midilli'den Ebüzziya Tevfik'e gönderdiği bir mektuptan anlaşılmaktadır. Mektubun metni için Bkz.: Tansel (1969:434).
- Yadigâr, s. 20-21. ("Senaî Efendi merhûma şâkirdinin, Cenab-ı Hak(kın) nerede olduğuna dair îrâd eylediği sualine" cevap olmak üzere Senaî Efendinin söylemiş olduğu" "Tercî-i Bent" in, el yazması bir mecmuadan istinsah edilerek, **Çanta**'da yayınlanması arzusuyla Mehmet Rifat'a gönderildiğine dair açıklama).
- **Senaî: Tercî-i Bent, s. 21-27. ("Şâkirdinin Cenab-ı Hak(kın) nerede olduğuna dair îrâd eylediği sualine cevap tarzında" Senaî Efendinin kaleme almış olduğu Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün vezniyle yazılmış, kafiye şeması aa aa aa aa aa AA / bb bb bb bb bb bb bb bb AA şeklinde olan, beş bentten ve her bendi on beyitten meydana gelen "Tercî-i Bent").
- Fıkarât-ı Cihâdiye, s. 28-64. ("Asker arkadaşlarımızın şecâat-i fitriyelerini teşdîd, vesâir yoldaşlarımızın -gönüllerinde zaten merkûz olan- efkâr-ı askeriyelerini tezyîd zımnında mücâhid-i İslâmın müesser sâlife-i cihâdiyelerinden bazı fıkranın '**Çanta**'ya derci -emrine itaati kendimce şeref addettiğim- bir büyük zat tarafından emrolduğundan, gerek âcizâne öğrenebildiğim fıkarâtı tasvîr ve gerekse mütalâagüzârım olan o misillü mevâddı aynen nakl ü tahrir mecbûriyetinde buldum." açıklamasıyla verilmiş tarihe ait beş fıkra. Birinci fıkrada (s.29-36), Napolyon'un Mısır'ı istilâsı üzerine İstanbul'dan gönderilecek yardım birliklerinden birine katılan on sekiz yaşındaki Halil adlı bir gence annesinin ve ablasının verdiği nasihatler anlatılır. İkinci fıkrada (s.37-39), Mısır'a yardım için giden birliklerden birindeki Abdal Musa adlı bir gönüllünün kahramanlığı anlatılır. Üçüncü fıkrada (s.39-41), Hazret-i Ömer b. Başîr'in Bedir Kazası'ndaki kahramanlığı anlatılır. Dördüncü fıkrada (s.41-55), Gözleve Muharebesi'nde Ispartalı Koca Halil, Redif Topçu Binbaşı Deli Hasan Ağa ve Aydınlı Nişancı Mustafa Çavuş gibi kimselerin kahramanlıklarıyla ilgili anekdotlar nakledildikten sonra, bunlar içinden Sivas'a bağlı Deliktaş köyünden Deli Hasan Ağanın, nam-ı diğer Mumcu Hasan Ağanın biyografisi anlatılır.

Beşinci fıkrada (s.55-64), "Mesele-i zâile"de Rusçuk taraflarında meydana gelen muharebede kahramanlık gösteren Yüzbaşı Mahbup Ağanın biyografisi anlatılır.

Beşinci Cüz

Endülüs Fatihî Musa b. Nusayr, s. 2-32. ("Terâcim-i Ahvâl" üst başlığıyla verilmiş biyografi yazısı. İslâmın birinci yüzyılında meydana gelen siyasal gelişmelerle bazı fetihlerin genel çizgilerle verilmesinden sonra, Musa b. Nusayr'ın -ağırlıklı olarak yaptığı savaşlar ve fetihlerin anlatıldığı- biyografisi. Yazarın ifadesine göre yazıda "Vefayâtü'l-Âyân" ve "Endülüs Tarihi" adlı eserlerden büyük oranda faydalanılmıştır).

Tarık b. Ziyad, s. 33-34. ("Terâcim-i Ahvâl" üst başlığıyla verilmiş bir açıklama. Berberîlerden olup sonradan Müslümanlığı seçen ve uzun süre Musa b. Nusayr'ın seraskerliğini yapan Tarık b. Ziyad'ın İslâma hizmet etmiş biri olmasına rağmen hayatı hakkında fazla bir şey bilinmemesinin üzücü olduğunu bildiren açıklama).

Kırım Hanlarından Gazi Giray Hân-ı Evvel, s. 34-48. ("Terâcim-i Ahvâl" üst başlığıyla verilmiş biyografi yazısı. Kırım hanlarının genelde ilim sahibi kimseler olduğuyla ilgili kısa açıklamadan sonra kalem ve kılıç erbabı Gazi Giray Hanın biyografisinin verildiği yazı. Yazının içinde biri sekiz beyitlik (s.37-38), biri beş beyitlik (s.46), biri de yedi beyitlik (s.47) olmak üzere Gazi Giray'ın üç de gazeli bulunmaktadır).

Gazel-i Cihad-ı Gazâyî, s. 49. (Gazi Giray'ın biyografisinin yazıldığı sırada bunu gören Hasan Bedrettin'in adı geçen biyografi yazısında da verilen Gazi Giray'ın "Râyete meylederiz kâmet-i dîlcû yerine / Tûğa dil bağlamışız gönî-i hoşbû yerine" matlalı gazelini tahmis ettiğine dair açıklama).

**Hasan Bedrettin: Tahmis, s. 50-53. (Gazi Giray'ın "Râyete meylederiz kâmet-i dîlcû yerine / Tûğa dil bağlamışız gönî-i hoşbû yerine" matlalı gazelinin tahmisi).

Fıkarât-ı Cihat, s. 54-61. ("Kuvve-i Osmâniyân" başlıklı bir risale hazırlanmakta olduğu ve yakında okuyucuyla buluşacağı ifade edilerek, bu risaleden, her biri bir cilt olabilecekken büyük başarıyla kısaltılan bazı fıkraların nakledileceğine dair açıklamadan sonra verilmiş üç "fıkra".

Birinci fıkra (s.54-57): Abbasi halifesi Mu'tasım'ın Anamur'da bulunan ve baskı gören Müslüman bir kadını kurtarmak için giriştiği mücadeleden nasıl başarılı çıktığının anlatıldığı bir tarih vak'ası.

İkinci fıkra (s.57-59): Celâlettin Harzemşah'ın Cengiz'e yenildikten sonra, kaçmadan evvel oğluyla hanımını Cengiz'in eline düşmesinler diye Sind Nehri'nde boğarak öldürdüğünün ve Cengiz'in bundan çok etkilendiğinin anlatıldığı tarih vak'ası.

Üçüncü fıkra (s.60-61): İbnülâzûr (veya İbnülâzver)'un kız kardeşi Hûlâ b. Âzûr (veya Azver)'un Suriye Muharebesi'nde yüz kadar kadınla birlikte esir düştüğünün ve düşmanla giriştiği mücadelede kardeşinin de yardıma

gelmesiyle hem esirlikten kurtulduğunun, hem de karşı tarafa büyük kayıplar verdirdiğinin anlatıldığı tarih vak'ası.)

Bu üç fıkranın kaynağı olarak gösterilen risalenin kim tarafından hazırlandığı belirtilmediği gibi, taranabilen eski harfli basmalarla ilgili kataloglarda da bu ya da benzer adda bir kitaba rastlanamamıştır. Dolayısıyla bu yazı Mehmet Rifat'ın telifi olarak değerlendirilmiştir.

Hâtime, s. 61-63. ("**Çanta**"nın gelirinin "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye"ye bağışlanmış olmasının adı geçen cemiyete malî olarak bir şey kazandırmamasına rağmen, bu hareketin yol açıcı bir özellik taşıdığıının anlatılmasının yanında, beşinci cûzle birlikte "**Çanta**"ın birinci cildinin tamamlandığının ifade edildiği değerlendirme yazısı).

SONUÇ

Çanta, Manastırlı Mehmet Rifat'ın yüz civarındaki eserinden biridir. İlk bakışta sıradan bir kalem tecrübesi gibi görünmesine rağmen, aslında müellifinin siyasî düşüncesini, dünya görüşünü ve edebiyat anlayışını yansıtmaya bakımından dikkate alınması gereken bir çalışmadır. Öte taraftan eserde ele alınan konular vasıtasıyla toplumsal ahlâkın ve manevî değerlerin korunması için gerekli olan dinamiklerin canlı tutulmasına katkıda bulunulduğu da söylenebilir. Bu münasebetle Mehmet Rifat'ın **Çanta** adlı "mecmua"yı tertip etmek ve yayımlamakla, "aydın" olmanın sorumluluğunu yerine getirdiği görülür. Yayım tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve askerî açıdan gittikçe zayıfladığı, yıkılma emarelerinin görülmeye başladığı ve aydınların bunun önünü almak için çareler aradığı XIX. yüzyılın son çeyreğine denk gelen **Çanta**, üstlendiği misyonun ulviyeti dolayısıyla yabana atılamayacak bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Rasim, **Muharrir, Şair, Edip** (Haz: Kâzım Yetiş), İstanbul, Tercüman Gazetesi Yayınları 1001 Temel Eser Dizisi, 1980
- KUT, Günay, "Mecmua", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 6. Cilt**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1986, 170-173.
- LEVEND, Agâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi 1. Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988
- Mehmet Rifat, **Tazarrunname-i Sinan Paşadan Makalat-ı Müntahabe**, Şam, Suriye Vilâyet Matbaası, tarihsiz
- Mehmet Rifat, **Tuhfetü'l-İslâm (Manzum Olarak İlm-i Hâl, Kısas-ı Enbiya, Sire-i Muhammediye)**, Şam, Suriye Vilâyet Matbaası, 1308
- TANSEL, Fevziye Abdullah, **Namık Kemal'in Mektupları II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya, **Kırk Yıl** (Haz.: Şemsettin Kutlu), İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1987